

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 331.556

Балуєва О. В., Чуприна О. О.

ПЕРЕКАЗИ МІГРАНТІВ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні є актуальним і справедливим твердження, що державам не уникнути міграційних процесів, вони все одно матиме місце, і найкращим для будь-якої країни є вплив на міграцію по тих напрямках, які відповідають нормам дотримання прав людини і дають найкращі результати з точки зору соціальних і економічних умов, як для мігрантів, так і для суспільства приймаючої країни.

Сучасне сприйняття міграції у значній мірі обумовлено рядом факторів. Серед основних з них слід звернути увагу на наступні [1]:

- підвищення ролі держави в управлінні тенденціями в сфері міграції; прогресивна адаптація до європейської політики;
- посилення взаємозалежності між міграцією та розвитком національної економіки країни і спробами мобілізувати людський і фінансовий капітал діаспори в цілях розвитку;
- боротьба з незаконною міграцією, яка викликає серйозну стурбованість міжнародного співтовариства і українського суспільства.

Загальносвітовою тенденцією стало збільшення обсягів доходів і відповідно грошових переказів мігрантів [2].

Проблемі дослідження міграційного капіталу присвячено праці ряду вчених, серед яких: Гайдучкий А., Глущенко Г., Малиновська О. [3], Пасічник Ю., Ривак О. та ін.

Значущість приватних грошових переказів у соціально-економічному розвитку країни потребує більш глибокого наукового вивчення. Особливої уваги потребує аналіз їх динаміки, дослідження наслідків впливу, вивчення можливостей і створення відповідних соціально-економічних умов для залучення в економіку країни і її регіонів.

Метою статті є дослідження соціально-економічних аспектів грошових переказів мігрантів.

Приватні грошові перекази в статистиці платіжного балансу – це міжнародні перекази та потоки ресурсів до домогосподарств (у грошовій та натуральній формі), що надходять з інших країн та, головним чином, пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення. Перекази здійснюються як через офіційні канали (кореспондентські рахунки банків, міжнародні системи переказу коштів), так і нелегально (шляхом передавання готівки або матеріальних цінностей від одного домогосподарства – іншому). При цьому в статистиці платіжного балансу враховуються як ресурси, отримані через офіційні, так і ті, що отримані неформальними каналами [1].

Аналіз даних Світового банку дозволив констатувати, що масштаби приватних грошових переказів в Україну є доволі великими і протяг 2005–2013 років мали тенденцію до зростання (рис. 1). Це пов'язано не лише з наростанням трудової міграції, а й з збільшенням частки переказів, які спрямовувалися офіційними каналами.

Аналіз обсягів приватних грошових переказів із-за кордону, проведений на основі даних Національного банку України свідчить, що їх обсяги за певні періоди є вищими, ніж ті, які надає Світовий банк. Такий факт, очевидно, пов'язаний з методичними особливостями підрахунків, передовсім із врахуванням коштів, які переправляються неформальними каналами.

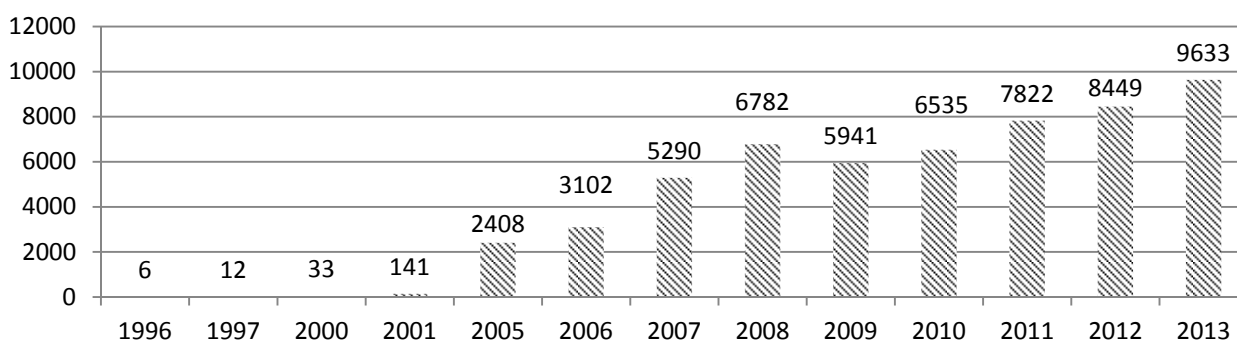

Рис. 1. Обсяги приватних переказів в Україну в 1996–2013 рр. за даними Світового банку, млн. доларів США [2]

Разом з тим, необхідно вказати на те, що в своїх обчисленнях НБУ не враховує громадянства відправників та отримувачів переказів, яке при здійсненні банківських операцій не зазначається. Тобто, до загальної суми потрапляють також перекази громадян інших країн, відправлені в Україну як на адресу українців, так і іноземців, що перебувають на її території. Варто також враховувати тривале існування України в рамках союзної держави, наявність міцних родинних зв'язків між її населенням та населенням пострадянських держав, що має неабияке значення для обсягів приватних трансфертів, хоча й не пов'язане з трудовою міграцією. Внаслідок цього, реальні обсяги надходжень від працівників – мігрантів з-за кордону вірогідно є меншими, ніж обсяги приватних трансфертів, відображених у платіжному балансі [3]

Необхідно зазначити, що загальні надходження приватних грошових переказів із-за кордону у 2013 році склали 8 537 млн. дол. США (за даними НБУ), що на 11 % більше, ніж у 2012 році. Однак темпів зростання 2011 року досягнуто не було. Слід звернути увагу, що обсяг грошових переказів у % до ВВП (2013 р.) підвищився і склав 4,7 % (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка обсягів приватних грошових переказів із-за кордону за розрахунками НБУ [1]

Показник	млн. дол. США						у % до попереднього року				
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Надходження, всього, у т. ч.:	6 177	5 370	5 862	7 019	7 526	8 537	86,9	109,2	119,7	107,2	111,0
1. Оплата праці (без врахування податків та витрат в країні перебування)	3 024	2 855	3 373	4 022	4 619	5 652	94,4	118,1	119,2	114,8	122,4
2. Приватні трансферти	3 153	2 515	2 489	2 997	2 907	2 885	79,8	99,0	120,4	97,0	99,2
Обсяги грошових переказів у % до ВВП	3,4	4,6	4,3	4,3	4,3	4,7	-	-	-	-	-

Таку динаміку даних щодо переказів забезпечує комбінація чинників, серед яких: покращання статистичного обліку; краще розуміння значення переказів для розвитку; заходи з протидії відмивання брудних грошей та фінансування терористичної діяльності, що сприяли спрямуванню переказів мігрантів в офіційне русло і, відповідно, їх обліку; зменшення вартості міжнародних переказів та розвиток мережі фінансових установ, що надають відповідні послуги; збільшення чисельності мігрантів [4].

У структурі платіжного балансу з грошовими переказами в значній мірі пов'язано дві статті, за якими розраховується розмір особистих переказів:

– чиста оплата праці робітників, яка представляє собою частину заробітків прикордонних, сезонних та інших короткострокових працівників за кордоном, які зайняті в економіці країни, де вони не є резидентами, за вирахуванням податків і витрат, понесених у країні перебування, яку вони передають домашньому господарству на територію своєї економіки. Вона дорівнює різниці між оплатою праці, що отримана робітником від тимчасового працевлаштування за кордоном, і його витратами в країні перебування;

– приватні трансферти – охоплюють операції між домашніми господарствами-резидентами та домашніми господарствами-нерезидентами, незалежно від джерела доходу відправника і відносин між домогосподарствами. Вони складаються з грошових переказів робітників, які працюють більше року та інших приватних переказів між резидентами та нерезидентами [5].

Аналіз структури платіжного балансу надає змогу зробити висновки, що обсяги переказів, класифікованих як «оплата праці» у 2013 році підвищився на 22,4 % в порівнянні з 2012 роком і досяг 5 652 млн. дол. США, зайнявши 66,2 % від обсягів приватних грошових переказів. Однак слід звернути увагу на підвищення частки коштів, ввезених неформальними шляхами.

Частка приватних переказів, походження яких пов'язано з міграцією, починаючи з 2012 р. має тенденцію до зниження і в 2013 р. склала 53 % всіх приватних переказів. Зниження приватних трансфертів обумовлено зменшенням сум грошових переказів робітників, які працюють за кордоном. Причина цього не лише наслідки економічної кризи, але й те, що частина українських трудових мігрантів залишається за кордоном на постійне місце проживання.

Аналіз географічного розподілу приватних грошових переказів (за даними Національного банку України), що надійшли офіційними каналами, у I кварталі 2013 і 2014 рр. залишаються сконцентрованими у семи країнах (Росії, США, Німеччині, Греції, Великобританії, Італії, Кіпрі), з яких надійшло більш ніж дві третини всіх переказів (рис. 2). Обсяг грошових надходжень зменшився за рахунок скорочення переказів практично з усіх основних країн (окрім Великобританії), однак майже половина загального скорочення зумовлена зменшенням переказів з Росії (3,3 % з 7,6 % загального скорочення). Причинами скорочення були девальвація російського рубля по відношенню до долара США на 15 %.

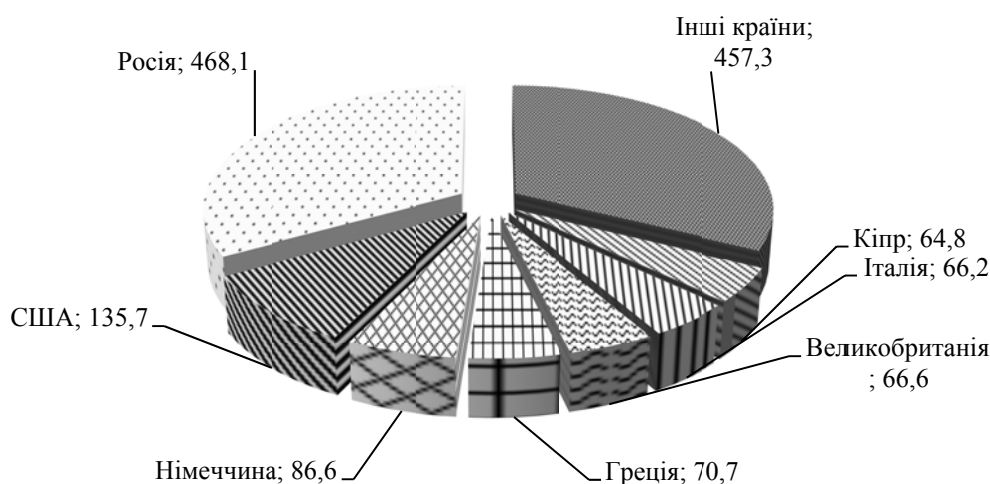

Рис. 2. Приватні грошові перекази в Україні у I кварталі 2014 р. (млн. дол.) [3]

Список основних країн відправлення в цілому залишається незмінним, однак природа переказів з різних країн, вочевидь, є різною. Зокрема, перекази з Росії обумовлюються не тільки сучасною трудовою міграцією, а й переселеннями радянських часів, тісними сімейними зв'язками населення двох держав. Перекази із США та Німеччини, хоча частково

і пов'язані з трудовою міграцією, переважно є наслідком численної етнічної еміграції з України до цих країн. Однозначно пов'язані з трудовою міграцією перекази з Італії, а також Греції, хоча щодо останньої не можна не зважати на еміграцію етнічних греків, що мала місце після розвалу СРСР [3].

У науковій літературі відсутні єдині сформовані підходи до пояснення мотивації переказів. Однак, найчастіше мотивація переказів вкладається в кілька найпоширеніших схем (моделей) (рис. 3). Так, виділяють, з одного боку, чистий альтруїзм, з другого, – чистий егоїзм, а також низку проміжних моделей, які мають риси і одного, і другого.

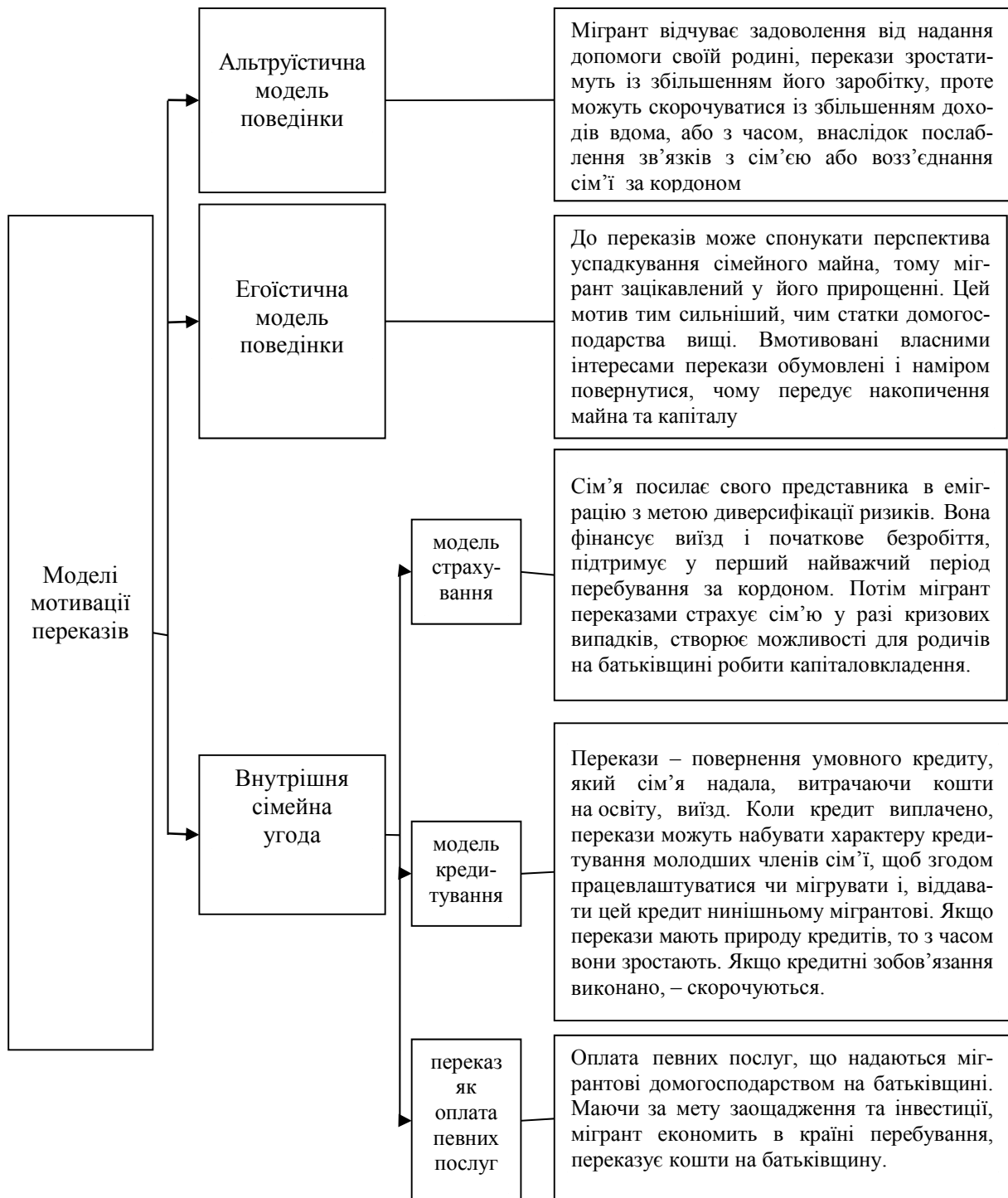

Рис. 3. Моделі мотивації переказів мігрантів

Як справедливо зазначено в роботі [3] найчастіше в житті зустрічаються такі моделі поведінки, які можна назвати помірним альтруїзмом або м'яким егоїзмом. Їх визначають як внутрішню сімейну угоду, у дотриманні якої однаково зацікавлені і мігрант, і його сім'я на батьківщині. Адже відрядження когось із членів сім'ї за кордон найчастіше не індивідуальна, а сімейна стратегія.

Слід зазначити, що моделі трансфертної поведінки мігрантів знаходяться під впливом ряду факторів. Серед основних з них слід відзначити наступні: величина доходу домогосподарства; величина доходу мігранта; непередбачувані проблеми в домогосподарстві; рівень ризиків міграції; рівень освіти мігранта; намір повернутися; кількість мігрантів в домогосподарстві; тривалість міграції тощо.

Позитивний вплив грошових переказів на розвиток країни, її регіонів і окремих домогосподарств, а також можливі негативні ефекти наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Вплив грошових переказів на розвиток країни, її регіонів і окремих домогосподарств

Позитивний вплив	Негативний вплив
Мікрорівень (домогосподарства)	
<ul style="list-style-type: none"> – Підвищення добробуту, фінансування основних життєвих потреб – Збільшення інвестицій в освіту та охорону здоров'я, сприяння соціальній основі економічного розвитку. – Полегшення проблем обмеженої ліквідності і збільшення інвестицій домогосподарств у підприємницьку діяльність. – У поєднанні з трансфером нових технологій мігрантами можуть збільшитись інвестиції в інноваційні виробництва. – Відкритість та соціальна мобільність – Привнесення нових ідей за допомогою більш тісної взаємодії домогосподарств – отримувачів з транснаціональною діаспорою 	<ul style="list-style-type: none"> – Загострення соціального розшарування – Послаблення мотивації прагнення до хорошої успішності серед дітей, які залишилися на батьківщині, особливо у разі відсутності матері. – Зниження трудових зусиль серед решти членів домогосподарств, що негативно впливає на сукупну пропозицію праці – Можуть вплинути на рішення інших домогосподарств витратити більше зусиль і ресурсів на фінансування майбутньої еміграції членів домогосподарств, а не на формування людського капіталу або підприємницької діяльності на батьківщині. – Соціальні наслідки, наприклад, розпад сім'ї.
Макрорівень, мезорівень (економіка країни, регіонів)	
<p>Стимульований грошовими переказами підвищений внутрішній попит сприяє соціально-економічному розвитку з мультиплікативним ефектом і структурній перебудові економіки та зайнятості. Як джерело валюти, є внеском у платіжний баланс і відіграють роль у підтримці макроекономічної стабільності в країнах – реципієнтах. Підвищують стійкість державного боргу. У країнах із слабборозвиненою фінансовою системою допомагають пом'якшити кредитні обмеження і задовольнити потреби в капіталі приватного сектора. Є імпульсом для розвитку офіційної фінансової системи країни-реципієнта та її інтеграції з міжнародною системою. Розширюють доступ до відносно дешевого і довгострокового фінансування з боку міжнародних ринків капіталу</p>	<p>Витрати, які підживлюються грошовими переказами, можуть привести до зростання цін у секторах з найбільш високими інвестиціями домогосподарств-отримувачів і, отже, викликати високу загальну інфляцію. Можуть привести до підвищення реального обмінного курсу і, отже, підірвати цінову конкурентоспроможність країни. Підвищена залежність національної економіки від грошових переказів може негативно позначитися на загальній стійкості економіки перед фінансовою та економічною кризами за кордоном. Заміщаючи банківські кредити, що надаються в рамках офіційної фінансової системи, грошові перекази можуть створити неофіційний фінансовий ринок</p>

Необхідно зазначити, що приватні грошові перекази мігрантів є значним фінансовим ресурсом, що здійснює значний вплив на стан домогосподарств і здатний сприяти розвитку регіонів і економіки України в цілому.

Слід звернути увагу на результати досліджень [6], згідно з яким дві третини коштів, що надходять до України від трудових мігрантів, витрачаються на побутові потреби і лише незначна частка спрямовується на цілі, пов'язані з започаткуванням власного бізнесу, створенням нових робочих місць, розвитком економіки. Так, згідно результатів соціологічного опитування сімей міжнародних трудових мігрантів у межах проекту Інституту відкритого суспільства (м. Будапешт) у 2013 р., значна частка зароблених вітчизняними мігрантами коштів спрямовується на споживчий ринок України, причому спостерігається збільшення обсягів трансфертів мігрантів на купівлю імпортованих товарів, що провокує збільшення негативного сальдо торговельного балансу та інфляційні процеси. Переважна частка зароблених мігрантами коштів спрямовується на нерухомість, автомобілі, освіту для дітей або на щоденні потреби. Лише трохи більше 0,5 % заробітчани вкладали кошти у відкриття чи розширення власного бізнесу. При цьому, свідчень про широкомасштабні інвестиції у розвиток аграрного чи промислового виробництва немає [7].

Необхідно підкреслити, що вплив переказів на розвиток країни-реципієнта великою мірою залежить від її соціально-економічної політики. Тому, детального аналізу вартій досвід зарубіжних держав щодо стимулювання припливу та використання грошових надходжень від мігрантів (табл. 3).

Таблиця 3

Управлінські заходи, спрямовані на підвищення віддачі від переказів [8]

Мета	Заходи
Спрямування частини переказів на економічний розвиток	Оподаткування мігрантів Обкладення податком переказів Добровільні внески на добродійництво
Стимулювання збільшення величини трансфертів та їх переправлення через офіційні канали	Випуск мігрантських облігацій Дозвіл на відкриття рахунків в іноземній валюті Спеціальні рахунки для мігрантів з преміальним процентом Сприяння трансфертам через фінансові інституції Поширення фінансової грамотності
Стимулювання інвестування переказів	Підтримка через створення місцевих центрів обслуговування мігрантів, надання їм інформації Звільнення від податків імпорту засобів виробництва Схеми підтримки малого бізнесу – фінансової, інфраструктурної чи інноваційної Навчальні програми
Підтримка колективних переказів об'єднань мігрантів	Спільне з державою фінансування проектів Створення підприємств у спільній державно-приватній власності Пропозиція привабливих цін при виконанні соціальних проектів
Вплив на моделі споживання	Популяризація товарів вітчизняного виробництва Створення привабливих умов для купівлі мігрантами товарів своїм родичам на батьківщині
Убезпечення майбутніх переказів	Сприяння легальній та організованій міграції Встановлення тісних зв'язків і співпраці з діаспорами

Слід підкреслити, що ці управлінські заходи спрямовані на підвищення віддачі від переказів мігрантів і за умов адаптації можуть бути використані у вітчизняних умовах.

ВИСНОВКИ

Отже, грошові перекази стають все більш важливим зовнішнім джерелом капіталу для соціально-економічного розвитку країни. На відміну від прямих іноземних інвестицій та інших форм припливу капіталу, вони не генерують зобов'язань з повернення отриманих коштів. Також менше ймовірність їх стрімкого відтоку з країни при економічних потрясіннях. Зростання продуктивності, яке може бути досягнуто за рахунок ефективного використання грошових переказів в Україну може мати важливе значення в її соціально-економічному розвитку.

Необхідно звернути увагу, що всі породжені трудовою міграцією виклики та проблеми здійснюють відповідний вплив на розвиток регіонів і країни в цілому і для того, щоб виступити чинниками розвитку, вимагають адекватних відповідей засобами регуляторної міграційної політики. В сучасних умовах грошові перекази мігрантів є одним з основних факторів впливу міжнародної трудової міграції на економічний розвиток країни і її регіонів.

Тому в подальших дослідженнях представляється доцільним звернути увагу на питання залучення мігрантського капіталу в розвиток економіки. В цьому контексті представляє інтерес певний досвід, який накопичено в світі. Однак, це потребує розробки виваженої державної міграційної політики, спрямованої на використання позитивних аспектів міграційного капіталу для економічного розвитку регіонів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Огляд приватних грошових переказів в Україну – офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog>.*
2. *Migration and Development Brief, 20. – World Bank, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334931110315015165/MigrationandDevelopmentBrief20.pdf>*
3. *Малиновська О. А. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2013. – 67 с.*
4. *Global Economic Prospects. Economic Implications of Remittances and Migration. – Washington : World Bank, 2006. – P. 86.*
5. *Купец Ольга. Развитие и побочные эффекты денежных переводов мигрантов в странах СНГ: Украина / О. Купец CARIM-East RR 2012/06, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2012. – 74 с.*
6. *Hagen-Zanker J. The determinants of remittances: a review of the literature/ J. Hagen-Zanker, M. Siegel. – Working paper MGSOG/2007/WP003. – Maastricht: Graduate School of Governance, 2007.*
7. *Флейчук М. І. Інституційні механізми залучення коштів трудових мігрантів як інвестиційного ресурсу розвитку економіки периферійних територій західних регіонів України [Електронний ресурс] / М. І. Флейчук, О. А. Радіца, О. Р. П'ятковська [Аналітична записка] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/>*
8. *Carling J. Policy options for increasing the benefits of remittances [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gdrc.org/icm/remittance/carling_benefits-remittances.pdf.*